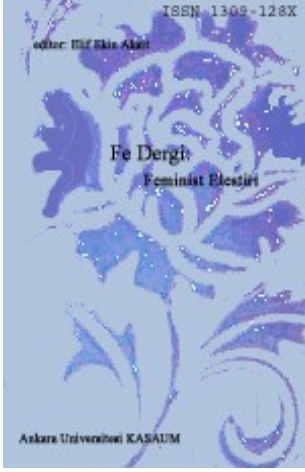

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 12, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Depresyon ve Modern Düşüncenin Eril Dikotomileri

Güler Cansu Ağören

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 20 Aralık 2020

Yazı Gönderim Tarihi: 23.06.2020

Yazı Kabul Tarihi: 14.09.2020

Bu makaleyi alıntılar için: Güler Cansu Ağören, “**Depresyon ve Modern Düşüncenin Eril Dikotomileri**,” *Fe Dergi* 12, no. 2 (2020), 1-14. URL: http://cins.ankara.edu.tr/24_1.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Depresyon ve Modern Düşüncenin Eril Dikotomileri

Güler Cansu Ağören*

Depresyon bozuklukları kavramı bireysel-sosyal, içsel-dışsal, özsel-etkilenimsel, bedensel-zihinsel, arasındaki sınırları tanımlayan ontolojik ön kabuller tarafından şekillendirilmiştir. Bu ontolojik dikotomiler depresyonun biyomedikal kavramsallaştırmasına yön vermiş olmakla birlikte ne bu kavramsallaştırmaya özgüdürler ne de modern düşüncedeki tecellileri birbirlerinden ve siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik arka plandan bağımsızdır. Feminist eleştiriden hareketle bu ontolojik ön kabullerin, eril tahakkümün modern biçimlerini mümkün kılmak ve sürdürmek için oluşturulmuş kapsamlı bir ontolojik zeminin farklı boyutları olduğunu iddia edebiliriz. Bu makalenin amacı biyomedikal depresyon anlayışının altında yatan ontolojik zemini feminist bir sorgulamaya tabii kılmaktır. Bu amaca ulaşabilmek adına (1) biyomedikal depresyon anlayışına temel teşkil eden APA'nın geliştirdiği depresyon kavramsallaştırması tanıtılacak; (2) bu kavramsallaştırmanın temelinde yatan ontolojik zemin ortaya konulacak; (3) modern düşünceye temel olmuş ve feminist literatürde etraflıca incelenmiş ikilikler incelenecek; (4) depresyon bozuklukları kavramının altında yatan ontolojik zeminin feminist tartışmaya konu olmuş modern eril dikotomiler ile ilişkisi irdelenecek ve bu kavramın bir modern eril tahakküm aracı olarak işlevselliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Depresyon bozuklukları, premenstrüel disforik bozukluk, modern ikilikler, bireycilik, içselcilik.

Depression and the Patriarchal Dichotomies of Modern Thought

Depressive disorders is a concept structured by ontological presuppositions that constitute boundaries between individual-social, internal-external, essential-influential, body-mind. Notwithstanding that these ontological dichotomies are rooted in the biomedical conceptualisation of depression, they are neither peculiar to this conceptualisation nor unrelated to each other and to the political, socio-cultural, economic background. Depending on the feminist critique, it can be argued that these ontological presumptions are different aspects of an extensive ontological ground established to enable modern forms of patriarchal domination. This article aims to analyse the ontological ground underlying the biomedical model of depression from a feminist perspective. To achieve this, (1) the biomedical model of depression offered by APA will be introduced, (2) the ontological ground underlying this conception will be revealed, (3) feminist examination of some conceptual dichotomies will be outlined and (4) the ontological ground underlying depression will be examined based on its relation to modern patriarchal dichotomies.

Keywords: Depressive disorders, premenstrual dysphoric disorder, modern dichotomies, individualism, internalism

Giriş

Depresyonun kavramsal tarihi üzerine yaptığım araştırmada vardığım önemli bir sonuç; bu tarihsel çizginin bireysel-sosyal, içsel-dışsal, özsel-etkilenimsel, zihin-beden gibi ontolojilere ilişkin varsayımlar tarafından şekillendirildiğiydi (Ağören, 2017). Bu ilişkinin rastlantısal, yüzeysel ve geçici nitelikte olmadığını; söz konusu ontolojilere ilişkin varsayımların depresyon kavramsallaştırmalarının zorunlu olarak içerildiğini belirtmek için “ontolojik zemin” kavramını kullanmış ve söz konusu ontolojilere ilişkin varsayımların depresyon kavramsallaştırmaları için ontolojik bir temel oluşturduğunu savunmuştum. Bununla birlikte depresyon kavramsallaştırmalarının temeli olan zemini meydana getiren bileşenlerin birbirleriyle ve sosyal, kültürel,

*Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-0726-7766>, gcagoren@ybu.edu.tr, Yazı Gönderim Tarihi: 23.06.2020, Yazı Kabul Tarihi: 14.09.2020

politik, ekonomik altyapıyla ilişkisiz olmadığını ifade etmişim. Buna göre, belli bir depresyon kavramsallaştırmasının birey, içsel, öz, zihin gibi ontolojilere ilişkin varsayımlarımızla şekillendiğini iddia ederken; söz konusu depresyon kavramsallaştırmasının bu varsayımların aracılığıyla toplumsal arka plan ile ilişkili olduğunu da söylemiş oluyoruz.

Bahsi geçen çalışma, depresyon kavramsallaştırmalarının tarihsel-ontolojik kökenlerini açığa çıkarma yönünde bir girişimdi. Bu makalede ise bir önceki çalışmamda incelemiş olduğum bu ontolojik zeminin toplumsallığına ilişkin bir analiz gerçekleştirmeyi amaçlamaktayım. Bu analizin kuramsal ayağı kamusal-özel, kültür-doğa, zihin-beden, insan-hayvan, erkek-kadın gibi ikiliklere yönelmiş feminist eleştiridir. Feminist literatürde kritik biçimde ortaya konduğu gibi bu ikilikler eril tahakkümün modern formları için işlevseldir (Adam, 2013; Bordo, 1986; Burgan, 2015; Davidoff, 2002; Keller, 2005; Ortner, 1974; Sancar, 2012; Stark, Flitcraft ve Frazier, 1979; Vickery, 1993). Bu çalışmada, modern biyomedikal depresyon kavramsallaştırmasının temelinde yatan ontolojik zeminin, feminist çözümlenmeye konu olan ikilikler ile ilişkisini irdeleyecek ve bu kavramın bir modern tahakküm aracı olarak işlevselliğini tartışacağım. Bu aşamada sorgulayacağım önemli bir nokta cinsiyetsiz gibi görünen “depresyon bozuklukları” (DB) (APA, 2014, s. 91)¹ kavramında içkin bulunan “adlandırılmamış” (Davidoff, 2002, s. 194) erkekliktir. Öyle ki, premenstrüel disfori bozukluğu (PMDB) alt-kategorisi ile “kadınlaşan” depresyon, doğalcı bir özsellik ile ilişkilendirilir ve ancak bu noktada bedenselleşir².

Bu doğrultuda önce, feminist araştırmacılarca iddia edildiği üzere, birer eril tahakküm aracı olarak inşa edilmiş modern kavramsal ikiliklere değineceğim. Ardından, yaygın kullanılan bir modern biyomedikal kavramsallaştırma olarak DB’yi (APA, 2013; 2014) kısaca tanıtaacağım ve bu kavrama içkin görünen bireysel-sosyal, içsel-dışsal, özsel-etkilenimsel, zihin-beden ikiliklerine ilişkin ön kabulleri inceleyeceğim. Nihayetinde, depresyonun temelindeki ontolojik zeminin bu kavramsal ikiliklerle ve dolayısıyla ataeril toplumsal yapıyla ilişkisini açıklayacağım.

Modern düşüncenin dikotomileri ve feminist eleştiri

Modern Batı dünyasının temelinde yatan kültür-doğa, kamusal-özel, erkek-kadın, insan-hayvan, akıl-duygu, zihin-beden gibi ikilikler feminist literatürün önemli odak noktalarındandır. Bu ikilikler “çeşitliliğe, çoğulluğa ve sınırların bulanıklaşmasına önem veren güçlü feminist çözümlenmeler[in] . . . saldırısına uğramıştır” (Davidoff, 2002, s. 191) ve bu çözümlenmeler sonucunda söz konusu ikiliklerin verili ve toplum-öncesi olmadığı; aksine eril tahakkümün modern biçimlerinin sürdürülebilmesi adına icat ve inşa edildiği üzerine güçlü iddialar geliştirilmiştir (Sancar, 2012). Bu yaklaşıma göre modern dünyanın temelini oluşturan millileşmiş, akılcılaşmış ve sanayileşmiş toplumlar devamlılıklarını bir çeşit eşitliksiz ilişkiler sistemine borçludurlar. Yukarıda sıralanan ikilikler bu sistemin sosyal organizasyonun makro ve mikro düzeylerinde kendini yeniden üretebilmesini mümkün kılan bir ontolojik zemin sağlar. Bu zemin neyin neyden üstün olduğuna ve bu üstünlüklerin kimlerde bulunup kimlerde bulunmadığına ilişkin ön kabuller sunar. Zihinlerimiz, ilişkilerimiz, kurumlarımız bu zemin üzerine kurulmuştur.

Vickery’ye göre (1993) modern dünyanın temelinde yatan eril dikotomizasyon tarihte karşımıza ilk olarak “ayrı alanlar” (s. 383) şeklinde çıkar. Buna göre kamusalın domestikten ayrışması ve kadının eve ait olduğu görüşü modern felsefenin ürünü değildir; ama modern dünyanın sosyal organizasyonu bu düşüncenin sistematizasyonuna dayanmaktadır. Lerner’a (1969) göre tarihsel anlamda sanayiinin gelişimi hem genç ve bekar kadınların ucuz iş gücü olarak istihdamına; hem de erkek istihdamının ev-içi ücretsiz kadın emeği aracılığıyla desteklenmesine bağlı olması açısından kadın emeğinin kamusal ve domestik alanlardaki sömürüsüne dayanmaktadır. Kadın emeği sömürüsünün bu ikili tarihsel görünümü sanayileşmenin tesadüfi bir çıktısı değildir. Aksine kadın emeğinin bu ikili sistem içinde örgütlenmesi, sanayi kapitalizminin gelişebilmesinin önemli koşullarından biri olagelmıştır. İşte yukarıda bahsi geçen ayrı alanlar doktrini, bu ikili sömürü sistemini sürdürülebilir kılabilecek ontolojik zemini oluşturmuştur. Domestik-kamusal alan ayrımının toplum-öncesi olduğu varsayımı, kadının her iki alanda ayrı ayrı ve dengeli biçimde sömürülmesine olanak tanımıştır. Kadının yerinin yuvası olduğu anlayışı, istihdam açığı gibi durumlarda ucuz iş gücü olarak faydalanılan kadınların kendilerini istikrarlı bir ekonomik birim olarak algılamaları; ev içinde sergileyecekleri ücretsiz emeğe ihtiyaç duyulduğunda kamusal alandaki varlıklarını sürdürme eğilimine girmeleri ve sergiledikleri kamusal emeği erkek emeği ile eş değer görüp eşit ücret gibi talepler geliştirmelerini engellemede işlevsel olmuştur. Kısacası, özel ve kamusalın ayrıştırılması, kadınların özel alandaki sistematik ve sürdürülebilir ekonomik sömürüsünü sağlamakla birlikte; gerektiğinde bu sömürüyü istikrarsızlaştırmadan, kamusal alanda da sömürülebilmelerini mümkün kılmıştır.

Kamusal-özel ayrımı yalnızca kadınların ekonomik sömürsünü destekleyen bir araç olagelmemiş; kadınların üzerinde uygulanan çeşitli şiddet biçimlerini meşrulaştırmada araçsallaştırılmasıyla, kadınların üzerindeki eril tahakkümü yaygın bir toplumsal çerçevede sürdürülebilir kılmıştır. Stark, Flitcraft ve Frazier'in (1979) önemle gösterdiği gibi, özel alan nosyonu domestik alanda gerçekleşen eril şiddet eyleminin toplumsallığını sağlık sistemi içinde tanımlanamaz kılmakta ve bu eylemin toplumsal anlamda müdahale edilemez olarak belirmesine katkı sağlamaktadır.

Feminist literatürde vurgulandığı gibi, kamusal-özel dikotomisi başka dikotomiler tarafından desteklenerek sağlanabilmiştir. Bunların başında kadın-erkek ikiliği yer almaktadır. Kadının ve erkeğin özel ve kamusal alanlardaki farklı varoluşları toplum-öncesi bir kadın-erkek ayrışmasıyla ilişkilendirilmiştir (Davidoff, 2002). Buna göre, kadın ve erkeğin farklılaşması ve kadının toplumdaki ikincil konumu toplumsal koşulların bir çıktısı değildir ve dolayısıyla reforma tabii olamaz (Ortner, 1974). Bu dikotomizasyonun bağlı olduğu bir başka ontolojik ayrım doğa-kültürü içerir. Ortner'a (1974) göre var olan her bir kültürün kadını itibarsızlaştırdığı söylenebilir ve bu evrensel kültürel eğilim yine her bir kültür tarafından itibarsızlaştırılmış bir başka olguya referansla anlaşılabilir: Doğa. Kadının doğaya erkeğin kültüre atfedilmesi, yalnızca kadının eve aidiyetini toplum-öncesi olarak tanımlamasını kolaylaştırmamıştır; aynı zamanda erkeğin kültürü icadının bir doğayı aşma süreci olduğunu ima ederek erkeğin kadından üstünlüğü fikrinin ve kadın üzerindeki eril tahakkümün meşruiyetinin de temelini oluşturmuştur.

Bu doğaya ait oluş ve doğayı aşarak kültüre ait oluş akıl-içgüdü, zihin-beden gibi ikilikleri de beraberinde getirmiştir. Davidoff'a (2002) göre beden kadının özel alana, erkeğin kamusal alana atfedilmesi üzerinden gerçekleşen toplumsal cinsiyet inşasının temelindeki en önemli kavramlardır. Kadın bedeninin doğurma ve besleme potansiyeli, kadının eril bakış açısıyla doğaya yakın ve kültüre uzak algılanmasının temel nedenlerindedir (Ortner, 1974). Ataerkide kadının varoluşu bedeninin insan türünün devamlılığında oynadığı role indirgenmiştir. Bu açıdan, kadın doğadan kopamayışıyla içgüdüsel ve bedenseldir. Erkek ise doğayı aşarken içgüdülerini ve bedeninin sınırlılıklarını da aşmıştır. Bu anlamda erkek akılcıdır ve kendi varoluşunu zihni ile kontrol edebilmiştir.

İnsan-hayvan düalizmi de bu anlamda işlevselleştirilmiş bir başka ikiliktir (Burgan, 2015). Kadın doğaya aitliği, içgüdüsellliği ve bedenselliğiyle hayvan olmaya erkek olmaktan daha yakındır. Dolayısıyla insanlık bir tür olan insandan çok erkeğe atfedilen bir sıfattır. Feminist düşünürler tarafından açıklıkla ortaya konulmuş evrenselleştirilmiş erkeklik (Davidoff, 2002; Sancar, 2012) olgusu bu insan-hayvan düalizmi ile destekleniyor görünmektedir. Buna göre cinsiyetsiz bir insanlıkla ilişkilendirilmiş birçok özellik, esasında erkeklere atfedilen özelliklerdir. Örneğin Davidoff'a (2002) göre aydınlanmanın ve modern bilimin temelinde yatan soyut ve tarafsız düşünebilen akıl, tarihsel ve dilsel olarak kadınların mahrum olduğu bir özellik olarak kurulmuştur. Sancar'a (2012) göre Fransız İhtilali'nin temelini oluşturan "herkes için özgürlük, eşitlik, kardeşlik" arayışındaki "herkes" yine kadınları dışlamaktadır. Dolayısıyla erkeğin erkekliği cinsiyetsiz bir insan varoluşu olarak tanımlanmıştır. (Toplumsal) Cinsiyeti ve etkilerini taşıyan biricik insan türü kadındır. Erkek ise bu etkilerden muaf oluşu açısından salt insanlığın taşıyıcısıdır. Böyle düşünüldüğünde kadının bedenselliği ve içgüdüsellliği, onu yalnızca kültürden ve kamusalardan değil insanlıktan da dışlamıştır. Böylece kadın-erkek ikiliği ile paralel düşünülen hayvan-insan ikiliği, sömüren ve sömürülen ayrımının da meşru zemini olagelmıştır (Adam, 2013). Erkeğin, bedenlendiği insanlığın devamlılığı ve gelişimi için hayvanı olduğu gibi kadını da tahakkümü altına alması meşrudur.

Modern bilim pratiği de bu ikilikler tarafından temellenmiş olmak bakımından bir istisna değildir. Bilimin erkeklere ayrılmış bir faaliyet alanı olagelmeye doğa-kültür, beden-zihin ve duygu-akıl gibi ikilikler dayanak olmuştur (Keller, 2005). Bordo'ya (1986) göre bu düalist ontolojide kadın fiziki bedenselliğinin içinde hapsolmuş, zorunlu olarak konumlu ve öznel bir duruş sergiler. Doğaya ait olmasıyla keşfeden değil keşfedilen konumundadır. Oysa modern anlamda bilimsel bilgiyi mümkün kılan nesnellik ancak özne ile nesnenin, benlik ile dünyanın ayrıştığı bir düzlemde mümkündür. Kültürü icat ederek doğasını aşan erkek artık bedenselliğinin sınırlarından kurtulmuştur. O artık zihnin ve aklın hakimiyetindedir, dolayısıyla konumsuz bilgi üretebilme yetisine sahiptir.

Harding'e (2020) göre yukarıdaki geleneksel tanımı ile ele alındığında nesnellik gerçek anlamda bir değer bağımsızlığına değil, söz konusu eşitliksiz ilişkiler sisteminde avantajlı konumda olanların bakış açısı merkez alınarak oluşturulmuş bir değerler sistemine bağlılığa denktir. Esasında belli bir toplumsal yapıdan doğan bu sistem; bu yapı temelindeki eşitliksizliklerin yeniden üretimini sağlayabilmek adına evrenselleştirilmiştir. Bu anlamda bilimsel pratiğin icracısı olarak düşünülen konumsuz kişi, aslında bir evrenselleştirilmiş erkeklik

temsilcisidir: Erkekliğin evrensellik olduğu varsayımı ile kendi konumunu değer-bağımsızlık için elverişli tanımlar.

Modern bilimin feminist eleştirisi yalnızca nesnellik adı altında evrenselleştirilmiş eril değer ve pratikleri ortaya koymasından değil; bu pratiklerin sürdürülebilmesini sağlayan dikotomik değerler sistemine dikkat çekmesi açısından da önemlidir. Erkek konumunun doğru ve tarafsız bilgiye ulaşmak için ideal yaklaşımı sağladığı iddiası ancak söz konusu ikiliklerin ön kabulünü mümkün kılan bir ontolojik zemin üzerinde anlamlıdır. Bu noktada DB kavramının temelinde yatan ontolojik zeminin eril tahakküm ile ilişkisini ortaya koyma gayreti bir feminist bilim eleştirisi olarak da düşünülebilir.

Depresyon bozuklukları ve altında yatan ontolojik zemin

Öncelikle, APA'nın (2013; 2014) DB kategorisi sekiz farklı bozukluktan oluşmaktadır. Tüm bu bozukluklar "üzgün, boş ve rahatsız bir duyguduruma eşlik eden, bireyin işlevsellik kapasitesini anlamlı biçimde etkileyen somatik ve bilişsel değişiklikler" (APA, 2013, s. 155) içermesi açısından benzerdir. Öte yandan süreçsel ve kökensel özellikleri açısından birbirlerinden farklılaşırlar. Örneğin, bu alt-kategorilerden biri olan majör depresyon bozukluk aşağıdaki dokuz belirtiden en az beşinin mevcut bulunduğu bir duyguduruma işaret eder: 1) "çökkün duygudurum" 2) "zevk alamama durumu" 3) "(diyet yapmıyorken) çok kilo verme ya da kilo alma" 4) "uykusuzluk çekme ya da aşırı uyuma" 5) "psikodevinsel kışkırtma (ajitasyon) ya da yavaşlama" 6) "bitkinlik" 7) "değersizlik ya da aşırı ya da uygunsuz suçluluk" 8) "odaklanmada güçlük çekme ya da kararsızlık" 9 "yineleyici kendini öldürme (intihar) düşünceleri"³ (APA, 2014, s. 92-93).

Mevcut tartışma için özellikle önem taşıyan PMDB, menstrüel döngüleriyle ilişkili olarak düzenli biçimde yaşanan bir rahatsızlık durumunu tanımlar. Bu durumun tanıya uygun olabilmesi için aşağıda iki alt-grup halinde listelenmiş belirtilerden en az beşini (ve iki alt-gruptan da en az bir belirtiyi) içermesi beklenir. Birinci alt-grupta 1) "belirgin duygusal değişkenlik" 2) "kolay kızma, öfkelenme ya da kişilerarası çatışmalarda artma" 3) "çökkün duygudurum, umutsuzluk duyguları ya da kendini küçümseyen düşünceler" 4) "bunaltı, gerginlik ve/ya diken üzerinde ya da sınırlı olma" (APA, 2014, s. 98); ikinci alt-grupta ise 1) "ilgide azalma" 2) "odaklanmada...güçlük" 3) "kolay yorulma" 4) "yeme isteği değişikliği" 5) "aşırı uyku uyuma ya da uykusuzluk" 6) "bunalmışlık ya da denetimini yitirmişlik" 7) çeşitli fiziksel ağrılar ya da rahatsızlıklar (s. 99) bulunmaktadır. Bu belirtilerin iki alt gruba ayrılmasının altında yatan mantık açıkça belirtilmiş olmamakla birlikte; ilk grubun baskın olarak duygulanımsal ve sosyal olguları; ikinci grubun ise fiziksel olguları kapsadığı söylenebilir (Ağören, 2017).⁴

Kişinin rahatsızlığının verili kategoriler altında tanımlanan deneyimsel, kökensel ve süreçsel kriterleri karşılaması tanı için yeterli değildir: Mevcut duygudurumun kişinin sosyal hayatta işlevsizleşmesiyle sonuçlanması beklenir. Bu, bireyin duygudurumu sebebiyle gündelik hayat koşullarında gerçekleşmesi beklenen kişilerarası etkileşimlerin aksamasını ya da kişinin toplumsal rollerini sergileyememesini kapsar. Örneğin, PMDB'ye eşlik eden sosyal işlevsellik sorunları, kişinin sosyal biraradalıktan kaçınması ya da çeşitli bağlamlarda üretkenliğinin düşmesi şeklinde olabilir (APA, 2014).

DB kategorisi özetlendiğine göre, şimdi bu kategorinin gelişimine temel olan ontolojik zemin sunulabilir. Öncelikle, ontolojik zemin "bir olgu ile doğrudan ilişkili görünmemesine karşın o olguya ilişkin kavramsallaştırmalar ile zorunlu olarak kaynaşmış bulunan çeşitli bileşenlere ilişkin ön kabullerin bulunduğu verili bir ontolojik platformdur" (Ağören, 2017, s.17). Peki bu olgu depresyon olduğunda, kavramsallaştırmaların ne gibi bileşenleri içermesi beklenir? Bu soruyu yanıtlamak için depresyona ilişkin kavramların zorunlu olarak dayanacağı varsayımları ortaya koymalıyız. Örneğin, herhangi bir depresyon kavramı depresyonun biriminin ne olduğuna ilişkin bir varsayımına dayanmalıdır. Biyomedikal anlayış depresyona bir bireysel patoloji olarak yaklaşır. Depresyonun nedenini bireyde arar, depresyonu bireyde tezahür eden belirtiler üzerinden tanımlar, bireye uygulanan tedavi ile çözümlenmeye çalışır. Depresyonun bireysel bir patoloji olması ilk bakışta kavram-öncesi ve doğaya ait gelebilir. Oysaki bu anlayış, depresyonun biriminin birey olduğu varsayımına dayalı bir ontolojik zeminin ürünüdür.⁵ Bu ontolojik zemin biyolojik bir bütünlük sergileyen bireyin sınırlarının onu fiziksel ve sosyal çevresinden ayırttığına ilişkin ön kabuller sunar (Ağören, 2017).

Bireyi tanımlayan sınırların verili olduğu bir ontolojik zemin zorunlu olarak içsel ve dışsal olana ilişkin ön kabulleri de kapsamaktadır (Ağören, 2017). Peki bireyden ve bireyin içinden bahsederken anladığımız bireyin bütünsel olarak biyolojik varlığı mıdır; yoksa bu bütünsellik içinde bireyin "en içi" olarak tanımlayabileceğimiz bir özden, bahsedebilir miyiz? Bu sorunun bizi götürmeyi amaçladığı dikotomi ruh-beden dikotomisidir. Schmitz'in de belirttiği gibi Batı düşünce tarihinde ortaya çıktığı biçimiyle ruh kavramı bireye "özel bir içsel

alan” atama işlevi sergilemiştir (Schmitz, Müllan, ve Slaby, 2011, s. 252) ve dış dünyadan bedeniyle ayrılan bireyin, bedeninden de ayrışabilen ve onunla düşünüp hissettiği tinsel bir özü olduğu ön kabulünü geliştirmiştir. Bedende görünen bireyin, özünde bedenden öte olduğu iddiası böylece Batı entelektüel tarihinde beden-ruh ikiliğini doğurmuştur⁶. Ama bununla da kalmayıp dünyadan ayrışabilen bir birey, dışsaldan ayrışabilen bir içsel ontolojisinin de zemini olmuştur (Ağören, 2017). Buna göre ancak yukarıda açıklandığı biçimiyle ruh bileşenini içeren bir ontolojik zemin üzerinde dünyadan ayrışabilen bir birey anlamlıdır; çünkü bu ontolojik zemin bireyin oluşunu dünyadan ayrı ve bireyin içinden düzenleyebilen bir prensibi mümkün kılar. Öyleyse ruh ve içsel bileşenleri ile zorunlu olarak birlikte var olan bir başka bileşen de özür (Ağören, 2017). Eğer oluşu itibarıyla dünyadan ayrışabilen bir birey düşünabiliyorsak, bireyin içini kendi oluşunun kabı olarak kuruyoruz demektir. Bireyin içinin kendi oluşu için yeterli olması, bireyin içi ile kastettiğimiz ruhun bireyin oluşunun özü olması demektir. O halde bireyin içi ile kastettiğimiz bireyin bir birim olarak kapsadıkları değil; bireyin oluşu için gerekli olan prensiptir. Bu anlamda yukarıda anlatıldığı şekliyle bir birey olmak demek tinsel bir öze sahip olmak demektir. Bireyin oluşunu dıştan değil içten gelir olarak; bireyi dünyadan ayrışık biçimde düşünebilen ve hissedebilen olarak kurmamız, bireyin tinsel bir özün taşıyıcısı olduğu varsayımını kapsayan bir ontolojik zeminde mümkündür (Ağören, 2017).

Burada yükelebilecek muhtemel bir eleştiri tinselliğin modern psikoloji/psikiyatri anlatısında yeri olmadığını. Modern psikiyatri/psikoloji ruhtan bahsetmeyi çoktandır bırakmış olsa da, bu bilimlere temel olan çeşitli kavramsallaştırmaların modernizm-öncesi bir ruh anlayışına dayandığını iddia etmek yersiz sayılmaz (Ağören, 2017). Berrios’u (1985; 1988) izleyerek psikiyatri tarihini incelediğimizde, psikotik ve depresif duygulanımsal belirtileri bir arada içeren melankoli kavramının on dokuzuncu yüzyılın başlarında şizofreni ve depresyon olarak ikiye ayrışmasının temelinde, algıyı yöneten ruh ile duygulanımı yöneten ruhun ontolojik olarak farklı olduğu ve dolayısıyla hastalıklarının da farklı olması gerektiği kabulünün yattığını görebiliriz. Buna göre modern psikiyatri/klinik psikoloji pratiği için temel sayılan depresyon ve şizofreni ayrımı ruha ilişkin modernizm-öncesi kavramsallaştırmalara dayanmaktadır. Dolayısıyla tinselliğin ve özsellüğün depresyon gibi modern kavramlar ile kaynaşmış halde bulunduğu iddiası olasıdır.

Peki bu modernizm-öncesi ontolojiler modern bilim diline nasıl tercüme edilmişlerdir? Yukarıda ruh ontolojisinin temelini insanın oluşunu düzenleyen içsel ve özsel bir prensip olduğunu belirtmiştim. Ruh bir kenara bırakıp, bu kavramın temelini oluşturan içsellik ve özsellığe odaklanırsak, bu anlamların modern bilim diline farklı kavramlarla hala aktarılmakta olduğunu görebiliriz. Burada bu farklı ontolojilerin her birini ele almak için yeterli yerimiz bulunmadığından yalnızca tek bir kavram üzerinden gideceğim: zihin/zihinsel (mental)⁷. Ana akım modern psikolojide ele alındığı biçimiyle düşünceyi ve duygulanımı düzenleyen bedenselleşmemiş, içsel ve soyut bir zihin kavramı ruhun modernizm-öncesi kavramsallaştırmalarından pek de farklı değildir (Ağören, 2017). Dolayısıyla, belki modern psikoloji/psikiyatri dili ruh-beden ayırımına açıkça yer vermiyor; ama bu ontolojik dikotominin anlamı zihin-beden gibi ikilikler aracılığıyla modern bilime aktarılıyor.

Öyleyse biyomedikal depresyon modelinin temelinde yatan ontolojik zemini çözümlmek için bu modelin dayandığı bireysel-sosyal, içsel-dışsal, zihin-beden kavramsallaştırmalarına odaklanmalı ve bu ikilikleri oluşturan öğelerin birbirinden ayrışmasında rol oynayan sınırları sorgulamalıyız.

Öncelikle, DB kavramının bireyin sosyalliğini tamamıyla dışlamadığını ve bireyin sosyal yaşantısı ile birkaç yönden ilişkili görüldüğünü söyleyebiliriz. Birincisi, DSM-5’te PMDB’nin “toplumsal kadınlık rolü” (APA, 2013, s. 173) gibi çevresel olgularla ilişkili olduğu savunulmuştur. İkincisi, PMDB’nin saldırganlık ve artan kişilerarası çatışma gibi sosyal belirtileri mevcuttur. Üçüncüsü, DB tanısı için sosyal işlev sorunlarının bulunması zorunludur. Dördüncüsü; depresyonun ifadesi kültürden kültüre değişkenlik gösterebilir. Peki tüm bu önermelerden yola çıkarak depresyonun altında yatan bireysel-sosyal, içsel-dışsal ontolojilerine ilişkin ne söylenebilir?

DB kategorisi bazı sosyal etmenleri kapsar; ancak bireyselliğe için bir sosyallik ontolojisi üzerine kurulmuş görünmemektedir. Aksine, mevcut ontolojik zeminde bireysellik-sosyallik ayrışması belirgindir. Yukarıdaki ilk önermede PMDB belli sosyal nedenlerle ilişkilendirilmiş olsa de, APA (2014) bu adımın devamını getirmez⁸. PMDB’nin artan kişilerarası çatışma ve saldırganlık gibi belirtilerinin olduğunun ifade edildiği ikinci önerme bireysel indirgemeciliğin izlerini taşımaktadır. Bu yaklaşımla bakıldığında, depresyonun sosyal belirtilerinin olması, onun bireyi aşkın tanımlanabileceği; kökeninin ve deneyiminin indirgenemez biçimde bireyin diğerleriyle, kurumlarla, toplumsal değer ve normlarla ilişkisinin içinde bulunabileceği anlamını taşımaz. Aksine, sosyal etkileşimin bireyde vukuu bulan depresif belirtilere indirgenebileceğini ima eder⁹. Böylelikle DB kavramsallaştırması, sosyal çatışmayı “sorunlu” bireyin “sorunundan” ibaret olarak açıklamamıza olanak tanıyan

bir araç niteliğindedir. Hatta PMDB söz konusu olduğunda çatışmanın, “sorunlu” bireyin “sorunlu doğasından” çıkıyor olması bakımından sosyal müdahalelerle çözümlenme yolu hepten kapalıdır¹⁰. Meselenin sosyal bir boyutu olabileceği vurgulandığında bile, problemleri olarak addedilen sosyal olgu *kadının* toplumsal inşasıdır. Erkeğin toplumsal inşası kadınların ataerkil toplumda yaşadıkları psikososyal sorunların oluşumunun dışında tutulmuştur. Böylesi bir kavramsallaştırma, ancak kadın-erkeği bir yanıyla doğa-kültür ile paralel olarak, diğer yanıyla da paradoksal olarak inşa edilmiş-verili olan biçiminde dikotomize eden (Adam, 2013; Bordo, 1986; Burgan, 2015; Davidoff, 2002; Keller, 2005; Ortner, 1974; Sancar, 2012; Stark, Flitcraft ve Frazier, 1979; Vickery, 1993) bir ontolojik zemin sayesinde mümkündür.

Öyleyse DSM-5’in temelinde yatan biçimleriyle iç-dış ve özsel-etkilenimsel ikiliklerinin, birey-sosyal arasındaki ikiliği destekleyebilecek biçimde kurduklarını söyleyebiliriz. Toplumsal kadınlık rolünün PMDB üzerinde etkisi olduğu iddiası ilk bakışta depresyonun, bireyin dışında, toplumsal olarak gelişen unsurlar ile ilişkili olduğunu ifade etmesi açısından, içsel-dışsal ikiliğine meydan okur görünebilir. Ancak burada bile özcülüğün, içselciliğin ve bireyciliğin izleri mevcuttur. PMDB’nin altında yatan toplumsal cinsiyet dinamiklerini toplumsal kadınlık rollerine indirgemek, toplumsal erkeklik ve kadınlık arasındaki diyalektik birlikte varoluşu yok saymak anlamına gelir. Buna göre, toplumsal kadınlık ve erkeklik birbirinin tam zıttı olan iki toplumsal kategoriyi teşkil etmesi açısından birbirini var etmektedirler. Dolayısıyla toplumsal kadınlık ile ilgili her mesele toplumsal erkeklik ile de ilişkilidir. Bu birlikte varoluşun göz ardı edilmesi ve toplumsal kadınlığın toplumsal erkeklikten ayrıştırılabilir biçimde PMDB kavramsallaştırmasına dahil edilmesi, kadın-erkek, kültür-doğa, özel-kamusal dikotomilerinin etkisine delalettir. Bu yaklaşım kadın toplumsallığını erkek toplumsallığı ile diyalektiği içinde ele almak yerine; kadın ve erkeğin temelde ayrışık iki kategoriyi teşkil ettiği ontolojik varsayımdan yola çıkarak kadın toplumsallığını kadın doğası ve kadın özü ile ilişkisi temelinde anlamaktadır. Kadın doğası ve kadın toplumsallığı arasındaki ilişkinin yorumlanmasında feminist düşünürlerin kendi aralarında farklılaştığı ve kadın doğasını kadın toplumsallığı ile yakınsak tutan feminist yaklaşımların bulunduğu doğrudur. Ancak herhangi bir feminist yaklaşım bireysel bir patolojinin erkekliğin doğasından/toplumsallığından ayrıştırılabilir biçimde kadınlığa atfedilmesine kuşku ile yaklaşacaktır. Öte yandan APA’nın kavramsallaştırması kadının toplumsallığından bahsederken bile kadın-doğa arasında kurulan patriarkal özdeşime sırtını dayamaktadır. Buna göre kadın toplumsallığı doğayı kalbinde taşıyor olmasıyla erkek toplumsallığından farklıdır. Bu nedenle erkek toplumsallığı kadının yaşadığı psikososyal problemlerin dışında tutulabilir. Kadın toplumsallığı ise, kadının patriarkal sistem içerisindeki tahakkümüne aracı olan bir toplumsal inşa olması sebebiyle değil; kadınlığın özünden, doğasından çıkması sebebi ile bu patolojinin ontojenetine dahildir.

DB kavramsallaştırmasının temelinde yatan sosyalik anlayışını çözümlenmenin bir başka yolu, sosyal işlev bozuklukları kavramına bakmaktır. Buna göre, DB tanısı için, söz konusu duygudurumun kişiyi sosyal hayatın çeşitli boyutlarında işlevsiz kılması gerekmektedir. Bu ilkin, insan sosyalliğinin DB kavramsallaştırmasından dışlanmadığı kanısı doğurabilir. Oysa sosyal işlevsizliklerin “bireysel semptomlardan türediğini” (APA, 2013, s. 167) iddia ederek APA, sosyal bireyselden ontolojik anlamda ayrışabilen ve ona ikincil olarak kurmaktadır. Buna göre, sosyal işlev bozukluklarını zorunlu olarak kapsayan depresyonun kendisi değil; patolojizasyonudur. Bu ne depresyonun indirgenemez biçimde sosyal olduğunu söylemekle aynıdır, ne depresyon deneyiminin bireyi aşkın biçimde sosyal dünyayı kapsadığını söylemekle, ne de depresyonun her zaman sosyal bir bağlam içerisinde tanındığını söylemekle. Burada ifade edilen, basitçe, bir duygudurum deneyiminin DB olarak tanılanabilmesi için kişinin sosyal yaşamına olumsuz bir etkisinin gözlemlenmesi gerekiyor olduğudur (Ağören, 2017).

Bu, DSM-5’in altında yatan biçimi ile içsel-dışsal dikotomisine ilişkin çıkarımlarda bulunmamıza olanak tanır. APA depresyonun bireyde tezahür eden ve ilişkilerde tezahür eden dışavurumlarını bir çeşit içsel-dışsal dikotomisi temelinde ayrıştırır. Buna göre bireyin dışında ortaya çıkan tezahürler depresyonun özü kapsamında değerlendirilemez; depresyonun etkisi olarak değerlendirilir. Oysa günümüzde uygulananı bireyi aşkın olarak kavramsallaştırma eğilimi yadsınamaz biçimde önem kazanmıştır (bkz Ahmed, 2015; Colombetti ve Kruger, 2015; Colombetti ve Roberts, 2015; Griffiths ve Scarantino, 2008; Uslu Özer, 2016a, 2016b). Dolayısıyla, depresyonun bireylerarası tezahürlerini özünde bireysel olan depresyonun sosyal dünyadaki etkileri olarak kavramsallaştırmak yerine; depresyonu bizzat bu sosyal tezahürleri de kapsayacak şekilde kavramsallaştırmak; depresyonun etkilerinin değil kendisinin indirgenemez biçimde sosyal olduğunu savunmak için elverişli kavramsal ve kuramsal altyapı mevcuttur.

APA’nın (2014) kültürel farklılıklara yaklaşımı da bireysellik-sosyallik sorununun analizi açısından önemlidir. Kültürün depresyonu değil; ifadesini etkilediği iddiası aynı bireysel-sosyal ikiliğine işaret etmektedir. Buna göre depresyon kökensel olarak bireysel alana aittir ve bu alan sosyal etkiye karşı duyarsızdır (Ağören,

2017). Meseleye bu yaklaşımla baktığımızda, insanın sosyal boyutunun bireysel boyutunu etkilediğini kabul etsek bile bu etkiden muaf bir öz tanımlama ihtiyacı duyarız. Bu öz ontolojik olarak bireyin içine gömülüdür. Sosyal etkiler; ancak bu özün tezahür biçimini etkiler ki bu tezahürler insanın özüne uzakta, içinin dışındadır. Depresyonun özü, ifadesinden farklı olarak bu etkilerden muaf olması açısından insanın içindedir ve özü ile bütünüleştirtir¹¹.

Kültürel etkinin depresyonun dıştan görünümü olarak düşünülebilecek tezahürleri üzerinde gerçekleştiği, tüm bu kültürel varyasyondan etkilenmeyen bir DB gerçekliği olduğu iddiası, sosyal etki fikrinin APA'nın anlayışında ne kadar yüzeysel kaldığını göstermektedir. Sosyalliğe bu yüzeysel yaklaşım özselin etkileşimselden; içselin dışsaldan ayrıştırılabildiği bir ontolojik zemin üzerinde imkandır. Dışa vuruş içtekinden; kültürden etkilenen özde olandan ayrışabilirse, bireysel olanı da sosyal olandan ayırabiliriz.

Bireysel-sosyal ve içsel-dışsal ikiliklerinin DB çerçevesinde nasıl yeniden kurulduğunu yukarıda çözümlerim. Benzer bir çözümleme zihin-beden ikiliği açısından da gerçekleştirilmeli. Beden-zihin ikiliğine iki farklı açıdan bakabiliriz: Etiyolojik açıdan baktığımızda zihin-beden kavramsallaştırmasını DB'nin kökenine ilişkin açıklamalara temel olan şekliyle; fenomenolojik açıdan baktığımızda ise DB'nin deneyimine ve olgusalılığına ilişkin açıklamalara temel olan şekliyle ele alıyoruz demektir. Etiyolojik analizin DSM-5 üzerinden gerçekleştirilmesi başlı başına bir sorunsaldır; çünkü DSM-5 semptomatoloji merkezli bir çalışmadır ve etiyolojik açıdan agnostik olma iddiasındadır. Bu sebeple buradaki analiz büyük ölçüde fenomenolojik kalacaktır; ancak nedensel agnostisizm iddiasıyla ilgili bir açıklama yapmakta fayda var. Bu iddia PMDB, madde/ilaç kullanımına bağlı depresyon bozukluğu ve başka bir sağlık sorununa bağlı depresyon bozukluğu gibi alt-kategoriler söz konusu olduğunda belirsizleşir. APA (2014) DSM-5'i nedensellik sorunundan bağımsız bir metin olarak tasvir etmesine ve nedensellik sorununa ilişkin akademik tartışmayı kapsam dışı bırakmasına rağmen, belli DB alt-kategorileri doğrusal olarak biyolojik köken varsayımına dayanmaktadır. Yukarıda sıralanan üç kategoriden ikincisi ve üçüncüsü bu çelişkiyi doğrudan yansıtmaktadır. PMDB ise daha karmaşık bir örnektir; çünkü bu bozukluk premenstrüel döngünün doğrusal bir sonucu olarak değil; premenstrüel döngü ile ilişkili bir olgu olarak tanımlanmamıştır. APA bu kategoriyi oluştururken toplumsal kadınlık rolünün nedensel etkileri olabileceği dipnotunu düşer. Ama muhtemel bir feminist eleştiriye karşı alınmış görünen bu önlem, toplumsal cinsiyetin oldukça sığ bir kavramsallaştırmasına dayanması açısından yetersiz ve hatta sakar kalmıştır. Yukarıda kadınlık ve erkekliğin toplumsallığının ayrıştırılmasındaki sorundan bahsetmiştik. Buna ek olarak, toplumsal kadınlık rolüne yapılan vurgunun biyolojik köken ön kabulünü örtmeye yetmediğini de söyleyebiliriz. Açık ki APA toplumsal kadınlık rolü dolayısıyla sorun yaşayan kadınların depresyona girmek için menstrüel döngünün belli bir dönemini bekleyeceklerini iddia etmemektedir. Bu sosyal etkinin bir DB ile sonuçlanması biyolojik bir ara etkenin zorunlu varlığına delalettir. Dolayısıyla PMDB çerçevesinde toplumsal kadınlık rolü *muhtemel* bir etken olarak tanımlanmıştır; biyolojik etmenlerin varlığı ise *zorunlu* görünmektedir. Dolayısıyla, bu kavramın kendisi biyolojik köken ön kabulüne dayanma açısından diğer iki alt-kategoriye benzerdir. APA hem DSM-5'i nedensellik tartışmasından muaf tutar, hem de biyolojik nedensellik ön kabulüne dayalı kavramsallaştırmalarla kurumsallaşmış tıp pratiğinde biyolojik nedenselliğin sosyal nedensellik karşısında haksız avantaja sahip olmasına neden olur. Mesele sosyal nedenlerin tartışılmasına geldiğinde DSM-5 nedensellik konusunda agnostiktir diyebiliriz; ama biyolojik nedenlerin tartışılmasına gerek dahi yoktur; çünkü belli kavramların kendisi biyolojik nedenlerin ispatı niteliğindedir.

Şimdi nedensellik ile ilgili meseleyi bir kenara bırakıp, APA'nın (2014) beden-zihin ikiliğine fenomenolojik yaklaşımına odaklanabiliriz. DSM-5'teki DB semptomatolojisine yakından baktığımızda çoğu DB belirtisinin iki alt gruba ayrıştığını görebiliriz. Bir grup belirti kişinin deneyimlediği hisleri tanımlarken; diğer bir grup belirti kişide meydana gelen ve dışarıdan gözlemlenebilir değişiklikleri tanımlar. Buradaki önemli nokta, bu ayrımın bir zihin-beden ayrımı üzerine kurulu görünmesidir. APA'nın sıraladığı biçimiyle DB'nin hissi belirtileri (yani kişinin içeriden deneyimine gönderme yapılarak tanı kapsamına alınan belirtiler) ağırlıklı olarak zihinsel belirtilerdir.¹² Değersizlik, aşırı ve temelsiz suçluluk, üzgünlük, umutsuzluk, keyif alamama, depresif duygudurum gibi belirtiler bu alt-grup çerçevesinde değerlendirilmiştir.¹³ Bunun yanı sıra bir de içsel deneyime değil dışsal ve nesnel gözlemlere gönderme yapılarak sıralanan belirtiler vardır. Bunlar belli bedensel durumlardaki değişimlere işaret eder. Beden ağırlığında, uyku süresinde/düzeninde, psikomotor aktivitede ve bedensel etkinlikte gözlemlenen değişimler bu çerçevede değerlendirilebilir.

Yukarıdaki kavramsallaştırma zihin-beden ikiliğinin deneyim-olgusalılık ile paralel olarak yeniden kurulmasını imgeler. Buna göre depresyondaki kişinin hislerini betimleyen belirtiler bedenlenmemiş duygusal deneyimler niteliğindedir. Öte yandan, DB'nin insan bedeninde bıraktığı izler deneyimsel olmaktan çok

olgusaldır. Bu belirtiler içsel deneyim aracılığıyla değil; dışsal gözlem yoluyla bilinirler. Örneğin, psikomotor aktivitede yavaşlığın geçerli bir belirti olarak DB tanı sürecinde yer alabilmesi için, bu durumun kişi tarafından deneyimlenmesinin ötesinde; başkaları tarafından gözlemlenebilir olması gerekmektedir.

Bu göstermektedir ki depresyonun “bizim” olan kısmı zihinsel deneyimimizden ibarettir. Bedenin depresyonu kişiye ait değildir; çünkü depresyonun bu boyutu kişinin hissiyatı temelinde kavramsallaştırılmaz. Buradan hareketle zihnin ve bedenin de içsel/özsel/bireysel ve dışsal/etkilenimsel/sosyal ikilikleri ile aynı sistematik temelinde ayrıştırıldığını söyleyebiliriz. Zihinsel deneyim özeldir; çünkü bunu kişinin kendisi yaşar. Bu deneyim bireyin içinde olandır: Dışardan gözlemlenemez; kişinin deneyimini öykülemesi sonucu bilinir. Depresyonun bedenselliği ise dışsaldır. Birey depresyonun bu boyutunu hissederek değil; kendini dışardan gözlemleyerek/kendini dışardan gözlemleyenlerin bilgisine başvurarak kavrar. APA'nın kavramsallaştırdığı şekilde DB hem bedensel hem zihinsel belirtileri içerir; ama bedenlenmiş deneyimleri içermez.

Bedensel hislerin görece belirleyici öneme sahip olduğu bir alt-kategori PMDB'dir. Bu kategori hem bedensel hem zihinsel hisleri kapsar. Yine de PMDB'yi bir DB alt-kategorisi olarak tanımlayan etmen zihinsel belirtilerdir. Bunun sebebi duygulanımsal belirtiler eşlik etmeksizin deneyimlenen semptomlara premenstrüasyon ile ilişkili depresyon-dışı başka tanılarının uygulanabilmesidir (APA, 2014). Olur da bu belirtiler DB'nin kilit duygulanımsal bileşenleri eşliğinde deneyimlenirse, DB tanısı uygulanabilecektir. Yani bedensel deneyimlerin PMDB içindeki yeri premenstrüasyon kendi içinde fiziksel bir deneyim olduğu için önemlidir; bu bozukluk bir DB olduğu için değil. Bu durum tüm DB'ler arasında dışı biyolojinin taşıyıcılarına özgü olan alt-kategorinin bedensel deneyime yer veren tek kategori olması açısından oldukça önemlidir.

DB'yi eril dikotomiler çerçevesinde anlayabilmek

Yukarıda modern biyomedikal depresyon anlayışına temel olan bir kavramsallaştırma olarak APA'nın (2014) DB modelini tanıttım; bu anlayışın altında yatan ontolojik zemini çözümledim ve bu ontolojik zeminin bireysel-sosyal, içsel-dışsal, özsel-etkilenimsel ve zihin-beden ikiliklerini kapsadığını gösterdim. Bu makalenin sunacağı özgün katkı ise bu ikiliklerin feminist düşünceye konu olmuş başka ikilikler ile ilişkisinin incelenmesi ve bu bağlamda DB'nin altında yatan ontolojinin cinsiyetinin ifşa edilmesi olacaktır. Kamusal-özel, kültür-doğa, erkek-kadın, insan-hayvan, zihin-beden gibi ikiliklerin eril tahakkümün modern biçimlerinin oluşturulması ve sürdürülmesi için gerekli olan ontolojik zemini oluşturduğundan bahsetmişim. Peki DB kavramının altında yatan ve bireysel-sosyal, içsel-dışsal, özsel-etkilenimsel, zihinsel-bedensel gibi ikiliklerden oluşan ontolojik zemin eril tahakkümün temelinde yatan ontolojik zeminle ilişkili midir? Bu soruyu yanıtlamaya birey ontolojisinden başlayalım.

Birey ontolojisinin feminist literatürde modern bir eril tahakküm aracı olarak ele alınması yeni değildir. Davidoff (2002), bireyin özerk bir toplumsal birim olarak belirişi üzerine odaklandığı çözümlemesinde; on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen siyasi hareketler sonucunda akılcılaştan, edimselleşen, özerkleşen bireyin nasıl toplumsal açıdan ayrıcalıklı olan belli öznelere atfedilen bir konum olduğunun altını çizmiştir. Buna göre, sanayileşmekte, sekülerleşmekte, demokratikleşmekte olan Avrupa'nın işlevsel bir toplumsal birim olarak kabul ettiği birey; bu toplumsal dönüşüme katılması meşru olanlar ve olmayanlar arasında çizdiği sınır ile, bu yeni toplumsal sistemi mümkün kılan temel hiyerarşileri destekleme gibi çok temel bir işlev sergilemektedir. Davidoff'un belirttiği gibi, modern dünyanın başlangıcında birey konumu kadınlar da dahil olmak üzere pek çok sosyal kategoriyi dışlar niteliktedir. Bu anlamda kadınların modern dünyada maruz kaldıkları tahakkümün temeli, toplumsal varlıklarının verili biçimde bir birey konumunu işgal etmiyor oluşudur.

Peki, bireyin kadınları belli sosyal ayrıcalıklardan dışlayan bir konum olması ile bu makalede iddia edildiği üzere depresyonun bireye içkin bir patoloji olarak kavramsallaştırılması arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu soruya yanıtlayabilmek için bireyden bireyesele, özele ve içsele geçişin analitik temeli ortaya konulmalıdır. Bireyin gruptan/topluluktan ayrışabilmesi, bireysel olanın sosyal olandan ayrışabilmesinin bir önkoşulu olarak düşünülebilir. Bireyin ait olduğu gruplardan/topluluklardan ayrışarak toplumsal eylemler sergileyebilmesi üzerine kurulu olan modern toplumsal yapı, birey ontolojisinin sürdürülebilir kılınabileceği bir ontolojik zemine ihtiyaç duyar. Bu ontolojik zemin, bireyi toplumdan keyfi ve düzensiz olarak ayrışabilen muğlak bir birim olarak kurmanın ötesine geçmelidir. Bu anlamda bireyin ontogenezini bireyin biyolojik sınırları içinde tanımlamak; bireyin toplumsal, biyolojik, psikolojik oluşlarını belirleyen ve toplumsal olandan ayrışabilen bireysel bir öz kurmak; bireyin içi ve dışı arasındaki geçirgenliği katı ve belirgin bir sınır olarak yeniden inşa etmek bu ontolojik zeminin temel işlevlerindedir. Bu ontolojik zeminin bir başka elzem işlevi toplumsal aksaklıkların

bireysel olana atfedilebilir kılınmasıdır (Kirmayer ve Gold, 2012; Schermer, 2015). Sosyal olanın bireysel olarak yeniden tanımlanması sosyal reform taleplerini bastırmak için münasip bir aygıt niteliğindedir.

Bu noktada, söz konusu aygıtın eril tahakküm adına işlevsel olduğu iddiası açıklanmalıdır. Aslında, PMDB kavramının temelinde yatan bireysel-sosyal ontolojisine yönelik yukarıdaki tartışma bu ihtiyacı büyük oranda karşılar. DB kavramının altında yatan birey ontolojisinde içkin bulunan toplumsal cinsiyete ilişkin anlamlar PMDB söz konusu olduğunda o kadar belirginleşir ki, bireysel-sosyal ikiliğini kültür-doğa ve erkek-kadın ikiliklerinden bağımsız olarak tartışmak mümkün olmamıştır¹⁴.

Bunun yanı sıra, mevcut meseleyi netleştirmek için depresyon ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin farklı feminist analizlerine de değinebiliriz. Örneğin Butler (2015), Freudyen melankoli kavramını feminist bir perspektifle yeniden yorumlamış; toplumsal cinsiyet normlarının ve heteronormativitenin bağlamsallığında oluşmuş bir melankolik egodan bahsetmiştir. Butler'a göre, feminenite ve maskülenite kadınların ve erkeklerin doğal ve farklı olarak eğilimli oldukları ego sistemleri değil; ego inşası sürecinde gerçekleşen edinimlerdir. Heteroseksist-ataerkil toplumda bireyler, biyolojik cinsiyetleri temelinde normatif olarak sergilemeleri beklenen davranış, özellik, arzu örüntülerine ilişkin ideallerle karşılaşır. Ego inşa süreci bu ideallerin edinimi ve içselleştirilmesi sürecidir. Heteronormativite ile uyumsuz bir arzulanım, bireyin toplumsal cinsiyet normları ile uyumlu bir ego geliştirmesi açısından da risk oluşturmaktadır. Dolayısıyla heteroseksist toplumlarda hemcins karşı duyulan arzu kişinin kendini toplumsal cinsiyet normallığının dışında algılamaya iter ve bu anlamda kişiyi "paniğe" (s. 136) sevk eder.

Peki bu panik durumunda nasıl bir psikososyal süreç gelişmektedir? Freudyen yaklaşıma göre birey toplum normları ile uyumsuz cinsel arzularını esas arzu nesnesinin yerine geçecek başka bir nesneye yönlendirerek uygunsuz nesneye yönelik arzulanımını sonlandırabilmektedir. Bu, Freudyen kuramda yas süreci olarak tanımlanır. Belli bir nesne ile ilişkisini toplum normallığında sürdüremeyecek kişi, arzusunu başka bir nesneye yönlendirir ve böylelikle uygunsuz nesneden vazgeçişini kabullenebilir. Oysa Butler'ın da belirttiği gibi heteronormatif toplumsal bağlam homoseksüel arzunun bu şekilde çözümlenmesine olanak tanımaz; çünkü homoseksüel arzunun nesnesi değil kendisi yasaktır. Dolayısıyla, birey ego inşa sürecinde homoseksüel arzuyu yansıtarak çözümlenmeye değil; bu arzuyu bütünüyle reddetmeye zorlanır. Bu noktada sağlıklı bir yas sürecinin gerçekleşmesi imkansızdır; çünkü varlığı topyekün reddedilen bir nesne ile vedalaşmak imkansızdır. Freud'a göre belli bir nesne ile olan bağlılık yas süreci ile sonlandırılmaya müsait değilse; birey farklı bir sürece girer: Uygunsuz dışsal nesneyi içselleştirir; kendi egosu ile eklemleştirir ve ancak bu şekilde dışsal nesneden vazgeçebilir. Bu durumda sağlıklı bir yas sürecinin yerini melankoli alır (Butler, 2015).

Butler'ın (2015) çözümlemesi, yası tutulamayan bir nesne olarak homoseksüel arzulanıma odaklanır ve böylelikle Freud'un ortaya koyduğu psikososyal melankoli anlayışını, depresyonun modern Batı dünyasındaki toplumsallığını anlamada ve açıklamada önemli bir araca dönüştürür. Homoseksüel arzulanımını yok edemeyen; onu içselleştirerek sürdüren kişi, süperegosunun beslediği homofobik öfkenin nesnesini kendi içinde bulur. Butler'a göre melankoli deneyiminin önemli bir parçası olan kendine yönelik öfke, kendinden tikslenme gibi duygular böyle bir sürecin sonucudur. Butler'ın "gay melankolisi" (s. 148) olarak kavramsallaştırdığı bu durumun çözülmesi ancak söz konusu öfkenin yeniden dışsallaştırılmasıyla gerçekleşecektir.

Butler'ın (2015) analizi depresyonu anlamak ve çözmek için bireyin ötesine geçmenin önemini vurgular. Butler gay melankolisi kavramsallaştırması ile depresyon taksonomisine toplumsalcı perspektiften yaklaşılabileceğini gösterir. O'na göre gay melankolisinin depresyon olarak genellenmesi bu olgunun anlaşılmasını ve çözümlenmesini zorlaştırmaktadır. DSM-5'teki DB kategorisinin farklı DB'leri ayırıştırırken toplumsal nedenselliği konu dışı bırakan etiyolojik agnostisizmden bahsetmiştik. Butler, APA'nın (2014) yaklaşımının bu boyutuna yönelik önemli bir eleştirinin önünü açmaktadır. Kuşkusuz farklı depresyon deneyimlerinin sergiledikleri süreçsel özellikler, ilişkili olabileceği medikal koşullar vb. ile ilişkisi temelinde sınıflandırılması önemlidir. Ancak depresyonun bu temelde anlaşılmasının yeterli olacağı iddiası, farklı depresyon deneyimlerinin gerçek bir çözümlenme sürecine girmesini zorlaştırır.

Depresyon ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye dair feminist tartışmanın önemli bir başka ayağı ise depresyon tanısının kadınlarda daha yaygın olmasının altında yatan unsurları incelemiş; ataerkil toplumsal yapının kadınlar için depressojenik nitelik taşımasından; tanı sürecini etkileyen toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargıları gibi bilişsel süreç ve yapıardan; psikofarmakolojik tedavinin depresyon ile sonuçlanan toplumsal sorunun örtülenmesi ve sürdürülmesi yönünde sergilediği işlevden bahsetmiştir (Hensen, 2004)¹⁵. Bu açıdan düşündüğümüzde kadınlara uygulandığı şekliyle DB kategorisinin kadınların ataerkil toplum yapısı nedeniyle yaşadıkları sorunların tıbbileştirilmesine ve bireyselleştirilmesine yarayan bir eril tahakküm aracı olduğundan

söz edebiliriz. Bu elbette açıkça eril-tahakkümün önemli bir modern aracı olan kamusal-özel ikiliğinden beslenmektedir. Bu ilişki iki biçimde tezahür eder: 1) Kadının toplumsal sorunlarının özel meseleler olarak yeniden tanımlanması ve sosyal reformdan muaf tutulması (Stark, Flitcraft ve Frazier, 1979) ve 2) PMDB söz konusu olduğunda kadın doğasının kamusal hayat için uygun olmadığı anlayışının pekiştirilmesi ve kamusal hayatın erkek egemen yapısının sürdürülmesi (Caplan, 2004).

PMDB'nin bu noktadaki işlevi kritiktir. DB kavramsallaştırmasında merkezi önem taşıyan sosyal işlevsizlik durumu, PMDB söz konusu olduğunda, bireyin kendisine yönlendirmiş sosyal beklentileri karşılayamayan atıl bir birime dönüşmesini tasvir eder. Buna göre bu tanıya konu olan kişi, yaşamakta olduğu değişimlerden dolayı sosyal bir bağlam içerisinde işlevsiz duruma düşmektedir (Ağören, 2017). Bu iddianın formülasyonu, bireysel-sosyal ve içsel-dışsal gibi ikiliklerin nasıl bir eril tahakküm aracına dönüşebildiğini çarpıcı biçimde gösterir. Bireyin sosyalden, içselin dışsaldan öncelikli olduğu ön kabulüne dayanmayan bir ontolojik zemin üzerinde düşünüldüğünde, gündelik hayat akışı içinde işlevsellik sorunları doğuran bir "kadın doğası" inşa etmek yerine; bazı feministlerce erkek deneyimi temel alınarak kurulduğu iddia edilen (Sancar, 2012) katı ve eğilmez bir gündelik hayat yapısının en başından dışı biyolojinin dinamizmi açısından işlevsellik sorunları doğurabildiğini söylemek de pek ala mümkündür. Buna göre, genelleştirilmiş erkekliğin taşıyıcısı olan "birey" için tasarlanmış bir gündelik hayat yapısından çıkan rol ve hedefler, dişil biyolojinin bazı taşıyıcıları için her zaman uyulabilir ve erişilebilir olamamaktadır. DSM-5'in temelinde yer alan ontolojik zemin bize işlevsellik sorunlarının bireye içkin olduğunu söylerken; söz konusu dikotomilere meydan okuyan bir ontolojik zeminde olası bir işlevsellik sorunu bireye değil bağlama aittir (Ağören, 2017)¹⁶. Bu nokta DB kategorisinin temelinde yatan bireysel-sosyal, içsel-dışsal ve özsel-etkilenimsel ikiliklerinin eril tahakkümün modern araçları olarak feminist literatürde çokça ele alınmış doğa-kültür ikiliği ile ilişkisini ortaya koymak adına da önemlidir.

Her ne kadar DB kavramsallaştırılması toplumsal cinsiyete açıktan referans vermiyor olsa da zihin-beden ikiliğinin bu kavramın ataerkil sistem için işlevini sağlama yaptığı söylenebilir. Depresyonun zihinsel bir bozukluk olarak kavramsallaştırılması, erkek-kadın ile paralel düşünülen zihin-beden ile ilişkisi çerçevesinde düşünüldüğünde, DB tanısının sadece kadının üzerindeki eril tahakkümü değil; erkeğin üzerindeki eril tahakkümü de mümkün kılan bir araç olduğu söylenebilir. Buna göre, depresyon deneyimi birey ontolojisine içkin bulunan erkeklik ve akılcılık ile önemli ölçüde tezattır. Dolayısıyla DB, ataerkil sistemde birey statüsünün atfedileceği öznelere seçiminde başvurulan önemli kaynaklardır. Bu kaynağın aracılık ettiği tahakküm pratiğinde bireylikten dışlanan yalnızca kadınlar değildir: DB tanısı modern ideallerin işaret ettiği kusursuz, konumsuz, güçlü, akılcı zihne elverişsiz bir duruma delalettir. Modern düşüncede aklın, zihnin ve depresyonun içsel olarak kurulması, bireyin ayrıcalıklı konumunu belirginleştirir; birey olmayanın bireye dönüşümünü zorlaştırır. Bu noktada DB kavramsallaştırmasında mevcut görünen zihinsellik vurgusu bir eril tahakküm aracı olarak kurulmuş erkek bireyin zihinselliğinden bağımsız değildir.

DB kavramına içkin görünen zihin-beden ikiliğinin cinsiyetli olduğunu gösteren bir başka nokta, PMDB alt-kategorisinin, bedensel hissiyatı kapsamı açısından diğer alt-kategorilerden ayrışıyor olmasıdır. Belirtildiği üzere DB alt-kategorilerinin geneline baktığımızda depresyonun deneyiminin zihinsel, olgusalının ise bedensel betimlemelerle tanımlandığını söyleyebiliriz. Bu genel tablodan farklılaşan tek alt-kategori PMDB'dir. PMDB diğer alt-kategorilere dahil bulunan çeşitli zihinsel belirtilerin yanı sıra; bazı bedensel deneyim örüntülerini de kapsamaktadır. Buradaki eleştiri premenstrüasyon döneminde deneyimlenen rahatsızlıkların tanımına bedensel hislerin dahil edilmesi değildir. Premenstrüel dönem pek çok durumda fiziksel rahatsızlıkları kapsayabilmektedir. Burada ilginç olan nokta, bu tip rahatsızlıkların menstrüasyon gören bireylere özgü bir depresyon kavramsallaştırmasına dahil olabilmesine rağmen; diğer DB alt-kategorilerinin bedensel deneyimleri dışlayıcı görünmesidir¹⁷. Bu açıdan, DB alt-kategorileri arasındaki bu ayrım kadın-erkek, beden-zihin ikiliklerinin temelinde oluşmuş görünmektedir. Cinsiyetsiz görünen her kavramın, pratiğin, yapının potansiyel bir genellenmiş erkeklik taşıyıcısı olabileceğini düşünürsek; cinsiyetsiz görünen DB'ye içkin bulunan bir erkekliğin mevcudiyetinden şüphelenebiliriz. Buna göre depresyon kavramının cinsiyeti erkekken; bedenselleştiğinde ve doğal olan ile ilişkisi belirginleştiğinde "kadınlaşmakta" ve "kadına" özgü hale gelmektedir. Bu iddia DB tanısının kadınlara erkeklerden daha yaygın olarak uygulandığı gerçeğini reddetmemektedir. Kavramın cinsiyetinin erkek olması, bu kavrama dayalı tanımın kadınları dışlayacağı anlamına gelmemektedir. İdeal bir erkek zihin kuvveti nosyonuna dayanan depresyon kavramı bu ideal ile uyumsuz zihinleri etiketlemeye yarar ve kadınlığın toplumsal inşası gereği kadınlar bu kavram temelinde tanılanmaya açıktırlar.

Sonuç

Bu çalışmada DSM-5'te yer alan DB kavramsallaştırmasının ontolojik bir çözümlemesi yapılmış ve kavramsallaştırmaya zemin hazırlayan bazı ikili kategoriler açıklanmıştır. Bu ikili kategoriler, modern dünyada eril tahakkümü mümkün kılan kavramsal araçlar olarak düşünülmüş ve ilk bakışta cinsiyetsiz görünen DB'nin esasında toplumsal cinsiyete ilişkin anlamlarla yüklü olduğu iddia edilmiştir. Buna göre, APA'nın (2014) tanımladığı şekliyle DB (1) etiyolojik agnostisizmi (2) sosyal işlev sorununa yaklaşımı ve (3) mentalizmi aracılığıyla toplumsaldan ayrışabilen bir bireyseli, dışsaldan ayrışabilen bir içseli ve etkileşimselden ayrışabilen bir özseli desteklemektedir. DB'ye temel olan bu ikili kategoriler nihayetinde eril tahakküm açısından işlevsellikleriyle feminist literatürde sıklıkla ele alınmış özel-kamusal, doğa-kültür, zihin-beden ikilikleri ile ilişkilidir. Bu açıdan DB toplumsal meselelerin tbbileştirilerek depolitize edilmesi sürecini içeren bir eril tahakküm pratiğinin işlevsel araçlarından biri olarak düşünülebilir.

- ¹Çağımızın biyomedikal depresyon modelinin tanı kriterlerini oluşturan bir başka kaynak için bkz. ICD-11 (WHO, 2018). Mevcut analiz, her iki kaynağı da ele alacak yeterli alan bulunmadığından, DSM-5 ile sınırlı kalacaktır.
- ²Burada kastedilen diğer DB alt-kategorilerinin bedensel deneyimlere aynı ağırlıkla yer vermiyor oluşudur. Bu noktaya ilerde değinilecektir.
- ³Tanının uygulanabilir olması için birinci ve ikinci belirtilerden en az birinin mevcudiyeti şarttır.
- ⁴DSM-5'te yer alan tanı kriterleri bunlarla sınırlı değildir; ancak tartışmanın gelişimi için kritik olmadığından ve yeterli alan bulunmadığından mevcut çalışmada bütünsel bir çerçeveye yer verilmeyecektir.
- ⁵Depresyon ve ilişkili olguların farklı bir ontolojik zeminde bireyi aşkın olarak kavramsallaştırılabileceğini gösteren örnekler için bkz; Butler, 2015; Durkheim, 2013; Fuchs, 2013a, 2013b; Hansen, 2004; Kristieva, 1989; Leder, 2005; Ratcliffe, 2015.
- ⁶Modernizm öncesi Batı tarihinde ortaya çıkan ruh kavramsallaştırmalarının çeşitliliği ve bilhassa Antik Çağ'da geliştirilen monist ruh-beden kavramsallaştırmaları göz ardı edilmemelidir. Burada kastedilen Batı entelektüel tarihinde düalist bir ruh-beden kavramsallaştırmasından ibaret olduğu değil; günümüzde de hala etkin bulunan söz konusu düalizmin belli bir tarihsel bağlama dayanıyor olduğudur.
- ⁷Ruh ontolojisi ile ilişkili olarak ele alınabilecek diğer kavramsallaştırmalar için bkz. Ağören (2017).
- ⁸Bu çalışmada ele alınan depresyon kavramsallaştırması DSM-5'te sunulan DB ile sınırlandırılmış olsa da depresyonun biyomedikal modeli DSM-5'ten ibaret değildir. Bu modeli oluşturan araştırmalar farklı etiyolojik açıklamalar sunmaktadırlar. Üreme hormonlarına yönelik merkezi sinir sistemi hassasiyeti ve genetik faktörler gibi biyofizyolojik faktörler kadar (Hatsoo ve Epperson, 2015); "biopsikososyal" faktörler de vurgulanmaktadır (Giulio & Reissing 2006, s. 203). Yine de DSM-5'in uluslararası arenada kurumsal tıp üzerindeki etkisi, klinik pratiği ve farmakoloji endüstrisini yönlendirme, psikiyatri ders kitapları için çerçeve sağlama gibi işlevleri (Browne, 2015) düşünüldüğünde, benimsediği etiyolojik varsayımların içeriği önemli görünmektedir.
- ⁹APA'nın DSM-5 öncesi PMDB kavramsallaştırmalarına ilişkin benzer kaygılar başka feministler tarafından da dile getirilmiştir. Bkz. Ussher (2013).
- ¹⁰Oysa feminist literatür PMDB tanısı konmuş bireylerin depresojenik yaşam olaylarından geçmiş olmalarının genel nüfusa göre anlamlı olarak daha olası olduğunu gösteren araştırmalarla doludur (Browne, 2015; Caplan, 2004).
- ¹¹Bu nokta APA'nın (2014) etiyolojik agnostisizmi temelinde eleştirilebilir. Aşağıda, bu muhtemel eleştiriye karşılık gelebilecek bir çözümleme sunulacaktır.
- ¹²Burada sıralanan hisler geleneksel anlamda bakıldığında zihinsel deneyimlerdir ve APA (2014) bu deneyimleri geleneksel anlamının dışında bedenlenmiş (embodied) deneyimler olarak aldığına ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır.
- ¹³Yorgunluk bedenlenmiş olmasıyla bu alt-gruba bir istisna niteliğindedir. Bir başka istisna da PMDB kapsamındaki bedensel hislerdir. Bunlara daha sonra değinilecektir.
- ¹⁴Bkz. sayfa 7-8
- ¹⁵Bu feminist eleştirilere cevap niteliğinde bir çalışma için bkz. Giulio ve Reissing, 2006.
- ¹⁶Burada sunulan işlevsellik sorunu eleştirisi, menstrüel döngüsü sırasında sosyal sorunlar yaşayan ve bu sorunlar için çözüm arayışına giden bireyleri göz ardı etmemektedir. Bu eleştiri daha ziyade yaşanan sorunların birey/bireyin doğası kaynaklı açıklanması ve çözülmesinin keyfililiğine işaret etmeyi amaçlar.
- ¹⁷Diğer DB alt-kategorileri bazı bedensel özellikleri kapsamakla birlikte, bunlar bedensel deneyimlerden ziyade bedensel olgular olarak sunulmuştur. Bu ayrımın ayrıntıları için bkz. Sayfa 8

Kaynakça

- Adam, Carol J. *Etin Cinsel Politikası*. (M. E. Boyacıoğlu ve G. Tezcan, Çev.). (İstanbul: Ayrıntı, 2013).
- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*. (S. Komut, Çev.). (İstanbul: Sel, 2015).
- Ağören, G. C. "Exploring the Ontological Ground Underlying the Conceptualisation of Depression." PhD diss., University of Exeter, 2017.
- American Psychiatric Association. *Diagnostical and Statistical Manual of Mental Disorders Fifth Edition*. (Washington DC: American Psychiatric Association, 2013).
- Amerikan Psikiyatri Birliği. *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı*. (E. Köroğlu, Çev.). (Ankara: HYB Yayıncılık, 2014).
- Berrios, German Elias. "The Psychopathology of Affectivity: Conceptual and Historical Aspects." *Psychological Medicine* 15, no. 4 (1985): 745-758.
- Berrios, German Elias. "Melancholia and Depression During the 19th-Century: A Conceptual History." *British Journal of Psychiatry* 153, SEP. (1988): 298-304.
- Bordo, Susan. "The Cartesian Masculinization of Thought." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 11, no. 3 (1986): 439-456.
- Browne, Tamara Kayali. "Is Premenstrual Dysphoric Disorder Really a Disorder?" *Bioethical Inquiry* 12 (2015): 313-330.

- Burgan, Ezgi. "İlk Kültürel Gereç Çuval İse: Erkeklik ve Et Yemenin Kesişimselliğinde Bilimsel Anlatıların Kuruluşu." *Fe Dergi* 7, no. 2 (2015): 35-47.
- Butler, Judith. *İktidarın Psikik Yaşamı* (F. Tütüncü, Çev.). (İstanbul: Ayrıntı, 2015).
- Caplan, Paula. "The Debate About PMDD and Sarafem". *Women & Therapy* 27, no. 3-4 (2004): 55-67
- Colombetti, Giovanna ve Krueger, Joel. "Scaffoldings of the Affective Mind." *Philosophical Psychology* 28, no. 8 (2015): 1157-1176.
- Colombetti, Giovanna ve Roberts, Tom. "Extending the Extended Mind: The Case for Extended Affectivity." *Philosophical Studies* 172, no. 5 (2015): 1243-1263.
- Davidoff, Leonore. "Bazı 'Eski Koca Masalları'na Dair: Feminist Tarihte Kamusal ve Özel." (Z. Ateşer, Çev.). *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*. Ayşe Durakbaşa. (İstanbul: İletişim, 2002).
- Durkheim, Emile. *İntihar*. (Z. Z. İlkelen, Çev.). (İstanbul: Pozitif, 2013)
- Fuchs, Thomas. "Depression, Intercorporeality, Interaffectivity." *Journal of Consciousness Studies* 20, no. 7-8 (2013a): 219-238.
- Fuchs, Thomas. "Existential Vulnerability: Toward a Psychopathology of Limit Situations." *Psychopathology* 46, no. 5 (2013b): 301-308.
- Di Giulio, Gina ve Reissing, Elke. "Premenstrual Dysphoric Disorder: Prevalence, Diagnostic Considerations, and Controversies." *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology* 27, no. 4 (2006): 201-210.
- Griffiths, Paul Edmund ve Scarantino, Andrea. "Emotions in the Wild: The Situated Perspective on Emotion." *The Handbook of Situated Cognition*. Phillip Robbins ve Murat Aydede. (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 437-453.
- Hansen, Jennifer. "Affectivity: Depression and Mania." *The Philosophy of Psychiatry: A Companion*. Jennifer Radden. (Oxford: Oxford University Press, 2004), 36-53.
- Harding, Sandra. "Bakış Açısı Epistemolojisini Yeniden Düşünmek: Güçlü Nesnellik Nedir?" (G. C. Ağören, Çev.). *Türkiye'de Feminist Yöntem*. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu. (İstanbul: Metis, 2020).
- Hantsoo, Liisa ve Epperson C. Neill. "Premenstrual Dysphoric Disorder: Epidemiology and Treatment." *Current Psychiatry Reports* 17, no: 11., (2015): 87.
- Keller, Evelyn Fox. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*. (F. B. Aydar, Çev.). (İstanbul: Metis, 2005)
- Kirmayer, Laurence J. ve Gold, Ian. "Re-socializing Psychiatry: Critical Neuroscience and the Limits of Reductionism." *Critical Neuroscience: A Handbook of the Social and Cultural Contexts of Neuroscience*. S. Choudhury ve J. Slaby. (Oxford: Wiley-Blackwell, 2011), 305-330.
- Kristieva, Julia. *Depression and Melancholia*. (New York: Columbia University Press, 1989).
- Leder, Drew. "Moving Beyond 'Mind' and 'Body'." *Philosophy, Psychiatry, and Psychology* 12, no. 2., (2005): 109-113.
- Lerner, Gerda. "The Lady and the Mill Girl: Changes in the Status of Women in the Age of Jackson." *Midcontinent American Studies Journal* 10, no. 1 (1969): 5-15.
- Ortner, Sherry. "Is Female to Nature as Male Is to Culture?" *Woman, Culture, and Society*. M. Z. Rosaldo ve L. Lamphere. (Stanford: Stanford University Press, 1974): 67-88.
- Özer, Ayşe Uslu. "Sosyal Bilimlerde Duygulanımsal Dönüşün Felsefi Arka Planından Bakarak Duygulanımı Anlamak." *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 9, no. 1 (2016a): 28-46
- Özer, Ayşe Uslu. "Zihin-Beden Ayrımına Dayanan Duygu Felsefesinden Olası Bir Çıkış Yolu Olarak Bedenlenmiş-Enaktif Duygu Anlayışı." *Felsefe Dünyası* 64, KIŞ (2016b): 223-261.

- Ratcliffe, Matthew. *Experiences of Depression: A study in Phenomenology*. (Oxford: Oxford University Press, 2015).
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. (İstanbul: İletişim, 2012).
- Schermer, Maartje. "Ethics of Pharmacological Mood Enhancement." *The Handbook of Neuroethics*. J. Clausen ve N. Levy. (New York: Springer, 2015), 1177–1190.
- Schmitz, Herman; Müllan, Rudolf Owen ve Slaby, Jan. "Emotions Outside the Box-The New Phenomenology of Feeling and Corporeality." *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 10, no. 2 (2011): 241-259.
- Stark, Evan; Flitcraft, Anne ve Frazier, William. "Medicine and Patriarchal Violence: The Social Construction of a "Private" Event." *International Journal of Health Services* 9, no. 3 (1979): 461-493.
- Ussher, Jane. "Diagnosing Difficult Women and Pathologising Femininity: Gender Bias in Psychiatric Nosology". *Feminism & Psychology* 23, no. 1 (2013): 63-69.
- Vickery, Amanda. "Golden Age to Separate Spheres? A Review of the Categories and Chronology of English Women's History." *The Historical Journal* 36, no. 2 (1993): 383-414.
- World Health Organization. *International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics (11th Revision)*. 2018.